

ОТНОСНО ЕЛЕМЕНТА „IN IDEM” ОТ ПРИНЦИПА „NON BIS IN IDEM”

Изабела Чакърова-Димитрова

THE „IN IDEM” ELEMENT OF THE „NON BIS IN IDEM” PRINCIPLE

Izabela Chakarova-Dimitrova

Resume: The “non bis in idem” principle is a fundamental legal principle. In practice it may sometimes be breached, especially in those cases when the same act could be seen not only as an offense, but also as an administrative violation. The crucial point to determine whether this principle is observed or breached is the answer to the questions: what constitutes one and the same act. The present article dwells on this very part of the principle “non bis in idem”, namely, the “in idem” element.

Key words: the „non bis in idem” principle, ‘in idem’, one and the same act, concurrent offenses, offense, administrative violation.

1. Въведение

Съгласно принципът „non bis in idem” никой не следва да бъде наказан повече от един път за едно и също нещо. Понастоящем текстът от ЗАНН, в който е закрепен принципът, е този на чл. 17. В НПК чл. 24, ал. 1, т. 6, не допуска дублирането на наказателното производство спрямо едно лице за едно и също деяние. Единствено в ЗАНН изрично се съдържа забрана спрямо едно лице да бъде реализирана едновременно административнонаказателна и наказателна отговорност за едно и също деяние (арг. чл. 33, както и чл. 70, б. „г” от ЗАНН). В НПК такава норма липсва.

Освен горепосочените норми от националното право, важно място като източник заема Европейската конвенция за защита правата на човека и основните свободи (Конвенцията).¹ На основание чл. 5, ал. 4 от Конституцията на Република България, Конвенцията се явява част от вътрешното право, тъй като е ратифицирана, обнародвана

и влязла в сила. За гаранциите, предвидени в Конвенцията, следва да се държи сметка не само при осъществяване на наказателната отговорност, но и при административнонаказателната.² Посочените разпоредби (чл. 17, чл. 70, б. „г” от ЗАНН, съответно чл. 24, ал. 1, т. 6 от НПК, чл. 4 от Протокол № 7 към Конвенцията) касаят правилото „non bis in idem”, но го възпроизвеждат по различен начин.

Основните елементи от съдържанието на принципа „non bis in idem” са ‘non bis’ и ‘in idem’. Настоящата статия има за предмет елемента ‘in idem’. Определящо при тълкуването и прилагането (на този и на който и да е правен принцип), е самият принцип, а не начинът, по който е уреден нормативно. Принципът трябва да обясни причините за съществуването на правилото за поведение, на правната норма, а не обратно.³ Може да се каже, че правната норма отговаря на въпроса „какво”, докато принципът дава отговор на въпроса „защо”.⁴ Целта на този подход е да се раз-

¹ Ратифицирана със закон, приет от НС на 31.07.1992 г. обн. ДВ, бр. 66 от 1992 г. В сила за Република България от 07.09.1992 г., обн., ДВ, бр. 80 от 02.10.1992 г.

² Вж. по-подробно за отношението на Конвенцията към административнонаказателното право Чакърова-Димитрова, Из. Възникване на „non bis in idem”. „Non bis in idem” – принцип, право и задължение. – В: De jure, 2014, № 1, с. 58.

³ Tridimas, T. The General Principles of EU Law (Oxford European Union Law Library). Oxford University Press, 2006, с. 2.

⁴ Fitzmaurice, G. The general principles of international law, considered from the standpoint of the role of law, Recueil des cours de l’Academie de droit international de la Haye, 1957-II, vol. 92. Leiden, Sitjhoff, 1958, с. 7.

крият някои несъвършенства в нормативната уредба и в практиката на българските съдилища, съпоставени с изведените от решенията на Европейския съд по правата на човека в Страсбург (Съда в Страсбург) стандарти относно разбирането на принципа „non bis in idem“. По същия начин Съдът в Страсбург не изследва как правилото е уредено във вътрешното право на всяка държава, а реално дали се спазва или не.

Въпреки че принципът е всеобщо признат, нерядко в практиката се стига до неговото засягане, особено в случаите, когато едно и също деяние може да бъде квалифицирано не само като престъпление, но и като административно нарушение. Съдът в Страсбург по десетки дела установява, че е допуснато нарушаване на чл. 4 от Протокол № 7 към Конвенцията в подобни хипотези, когато спрямо едно лице за едно и също нещо е реализирана наказателна и административнонаказателна отговорност.⁵ Ключов момент, предопределящ прилагането или не на принципа „non bis in idem“, е да се отговори на въпроса: кога е налице едно и също деяние.

2. Елементът „in idem“

От латински ‘in idem’ означава ‘за същото’⁶. В българското законодателство този елемент е формулиран като „нарушение, за което е бил вече наказан“ в чл. 17 от ЗАНН, в чл. 70, б. „г“ от ЗАНН се употребява изразът „деянието, за което е наложено административното наказание“, а в чл. 24, ал. 1, т. 6 от НПК – „същото престъпление“. Законът буквално никъде не възпроизвежда „за едно и също“, но традиционно и безспорно принципът „non bis in idem“ в правната наука се формулира така: „недопустимост за налагане на повторно наказание за едно и също деяние“⁷ или „не два пъти за едно и също нещо“⁸. Централно място в характеристиката на принципа

заема елементът ‘in idem’. От решаващо значение за същността му ще е отговорът на въпроса кога ще е налице ‘едно и също нещо’ или по-точно, ‘едно и също деяние’. В законодателството съществуват легални дефиниции за понятията ‘административно нарушение’ и ‘престъпление’. Легално определение кое деяние е административно нарушение дава чл. 6 от ЗАНН, а чл. 9 от НК посочва кое деяние е престъпление. Никъде в закона обаче няма определение кога ще е налице едно и също деяние. Необходимо е по тълкувателен път, съгласно правната теория и съдебна практика, да бъде изяснен този въпрос.

2.1. Деяние. Единство и множество деяния. Състав и правна квалификация. Същото деяние

Изясняването на елемента „in idem“ от изследвания принцип предполага разглеждане и отграничаване на понятията ‘деяние’, ‘множество деяния’, ‘състав’ и ‘правна квалификация’.

2.1.1. Деяние

Съгласно нормите на българското право административното нарушение и престъплението се определят като деяния. Всяко деяние въобще може да засяга положително или отрицателно съществуващите обществени отношения. То е основна форма на човешката дейност, която е резултат от осъзнати потребности, цели и желания. Престъплението и административното нарушение са човешки деяния с отрицателно проявление в съществуващата действителност.⁹ Съгласно закона и утвърдената правна теория, и престъплението и административното нарушение са противоправни¹⁰ деяния, изразяващи се чрез действие или бездействие, които притежават определени общи свойства: обществена опасност, извършени са виновно и са обявени от закона за наказуеми. Най-съществената разлика между нарушението и престъплението като видове противоправни

⁵ Така например по делата: Цоньо Цонев срещу България, Решение от 14.01.2010 г., по жалба № 2376/03; Sergey Zolotukhin v. Russia, Решение от 10.02.2009 г., по жалба № 14939/03; Gradinger v. Austria, Решение от 23.10.1995 г., по жалба № 15963/90; Franz Fischer v. Austria, Решение от 29.05.2001 г., по жалба № 37950/97 и др.

⁶ **Войнов М., Ал. Милев.** Латинско-български речник. Четвърто стереотипно издание. София: Наука и изкуство, 1990, с. 308 и с. 321, където *idem* означава същият, а предлогът *in* има множество значения – в, на, за и др. В случая словосъчетанието *in idem* следва да се превежда ‘за същото’.

⁷ **Дерменджиев, Ив., Д. Костов, Д. Хрусанов.** Административно право на Република България. Обща част. София: Сиби, 2012, с. 304, както и **Сивков, Цв.** Административно право и административен процес. Плевен, 2013, с. 105.

⁸ **Павлов, Ст.** Наказателен процес на Република България. Особена част. София: Сиби, 1997, с. 319.

⁹ В този смисъл **Ненов, Ив.** Наказателно право на Република България. Обща част. Книга първа. Нова редакция – Ал. Стойнов. София: Софи-Р, 1992, с. 217.

¹⁰ За противоправната същност на административните нарушения вж. **Дерменджиев Ив., Д. Костов, Д. Хрусанов.** Административно право ... , с. 309 и сл.

прояви, засягащи отрицателно съществуващите обществени отношения, е в степента на тяхната обществена опасност.¹¹ Степента на обществена опасност в конкретен исторически момент е водещата предпоставка, дали за едно деяние да бъде предвиден състав в Особената част на НК или състав на административно нарушение. Т.е. 'деянието' като елемент от съдържанието на принципа „non bis in idem” е противоправно деяние, засягащо по отрицателен, негативен начин съществуващите обществени отношения, независимо дали са защитени от нормите на наказателното или административнонаказателното право.

2.1.2. Единство и множество деяния

Следващото уточнение, което трябва да бъде направено, е, че принципът „non bis in idem” се отнася за едно единствено деяние. Ако едно лице извърши множество общественоопасни деяния, то няма пречка да понесе съответстващото по закон наказание за всяко едно от тях. Принципът „non bis in idem” не позволява едно лице да бъде наказано повторно за *едно и също* деяние. Оттук следва да се постави въпросът кога е налице едно деяние и кога са налице множество деяния. Проблемът допълнително се усложнява от възможността с едно деяние да бъдат осъществени съставите на няколко административни нарушения (чл. 18 ЗАНН), както и от възможността с едно деяние да бъдат осъществени съставите на няколко престъпления (чл. 23 НК). Никъде нормативно не е предвидена хипотезата, при която деянието осъществява състав по НК и състав на административно нарушение по някой от административните закони, при условията на т.нар. 'идеална съвкупност' (за нея вж. по-подробно т. 3).

За да се отграничи едно деяние от множество такива, трябва да са налице кумулативно следните елементи от субективна и обективна страна. Деянието трябва да се характеризира с единство на решението, въз основа на което е предприето съответното действие или бездействие, насоченост към една определена цел, да е провокирано от определена потребност, а от обективна страна – предприетото действие или бездействие да е извършено при определени условия на време, място и обстановка.¹² Изведената от наказателноправната теория и съдебна практика

формулировка за единство на деянието следва да намери приложение при изясняване на въпроса за единство на деянието в административнонаказателното право, както и при осъществяване на състав на административно нарушение и на престъпление с едно деяние. Ако някой от посочените елементи липсва, то тогава деянието не е едно единствено, а са налице поне две отделни деяния.

Подходът на законодателя относно наказуемостта на административните нарушения е еднакъв, независимо дали са извършени с едно деяние, или с отделни деяния. И в двата случая се налагат наказания за всяко едно от нарушенията, които се изтърпяват поотделно (в този смисъл чл. 18 от ЗАНН). Принципът „non bis in idem” не допуска наказване на едно и също лице повече от един път за едно и също деяние, но ако с това деяние са осъществени едновременно съставите на няколко административни нарушения при условията на т. нар. 'идеална съвкупност' (виж по-подробно т. 3), определянето и налагането на наказание за всяко едно от тях не противоречи на разглеждания принцип. Аргумент за този извод се извлича от систематичното място на чл. 18 от ЗАНН, уреждащ съвкупността от административни нарушения, който в закона се намира непосредствено след забраната едно лице да бъде наказано два пъти за едно и също нарушение (чл. 17 от ЗАНН). При отделни административни нарушения, извършени с множество различни деяния, принципът се свежда до отделните деяния, като за всяко от тях лицето може да бъде наказано само един път, т.е. в случая няма нарушаване на „non bis in idem”.

2.1.3. Състав и правна квалификация. Същото деяние

Различните видове престъпления, както и административните нарушения, се разграничават едно от друго посредством предвидените в закона състави. Съставът на едно престъпление е съвкупността от признаци, конкретни белези, типични за дадения вид посегателство.¹³ По същия начин съставът на едно административно нарушение е съвкупността от признаци, белези, характерни за този конкретен вид прояви. Съставът, предвиден в правната норма, съществува извън факта на конкретното извършено противоправно деяние. Правната квалификация е подвеждане на осъ-

¹¹ Вж. Сивков, Цв. Административно наказване. Материалноправни и процесуални проблеми. София: Софи-Р, 1998, с. 59 и сл.

¹² По-подробно вж. Стойнов, Ал. Наказателно право. Обща част. София: Сиела, 1999, с. 350.

¹³ Пак там, с. 153.

ществено в действителността противоправно деяние под определен състав, определена правна норма. Почти винаги не всички белези на осъщественото в действителността човешко деяние са обхванати от правната норма, т.е. са съставомерни. Човешкото деяние като форма на човешка проява е по-широко понятие от съставомерното деяние. Съставът съдържа само част от определени елементи от осъществената от човека дейност. И то тази част от елементите, които характеризират даденото поведение като общественно-опасно и противоправно, било то престъпление или административно нарушение. По този начин може да се обясни механизмът как едно лице с едно деяние може едновременно да осъществи състав на административно нарушение и престъпление – една част от признаците на осъщественото в действителността деяние се съдържат в състав на административно нарушение, а други или същите и някои допълнителни – в състав на престъпление по НК. Да се квалифицира едно деяние означава след анализиране на неговите елементи, то да бъде подведено под даден състав.¹⁴ Така извършената правна квалификация може да бъде правилна и точна, но (много често) може да не е. В този смисъл различната правна квалификация невинаги предполага наличието на различни деяния. Сама по себе си правната квалификация, или още подвеждането на едно деяние под различни състави на административни нарушения, или на административно нарушение и на престъпление, не означава задължително наличие на отделни деяния.

2.2. Критерии за определяне на ‘същото деяние’

Във връзка с горното могат да се разграничат един външен и група вътрешни критерии. Външният е свързан с правната квалификация на деянието, а вътрешните – с изследване съдържанието на самото деяние.

Правната квалификация е външен критерий относно решаването на въпроса дали деянието е едно и също, тъй като тя стои извън самото осъществено в действителността противоправно деяние и във времето значително следва момента на неговото извършване. Решаващи, водещи за елемента „in idem” са вътрешните характеристики на самото деяние.

Съдебната практика като цяло дава приоритет на вътрешните критерии. Въпреки това не са малко делата, когато при възникване на спор относно „non bis in idem”, неправилно някои съдилища се подвеждат от различната правна квалификация на едно и също деяние. Точно такива случаи Съдът в Страсбург е имал възможност да разгледа и да се произнесе кога е налице нарушаване на принципа „non bis in idem”. При анализ на постановените решения ясно личи, че Съдът в Страсбург в своята практика дава приоритет на вътрешните критерии. Така например в пар. 81 от решението си по делото *Sergey Zolotukhin v. Russia* съдът приема, че подходът, който слага акцент върху правната квалификация, е прекалено рестриктивен за правата на индивида, тъй като, ако съдът се ограничи да установи, че лицето е било преследвано за престъпления, които имат различна правна квалификация, той рискува да подрони гаранцията на чл. 4 от Протокол № 7 от Конвенцията и да я направи неефективна.

Преценката дали деянието е едно и също трябва да се прави на базата на самото деяние, неговите елементи и вътрешни характеристики. Това от своя страна означава изследване на конкретно деяние във всеки един отделен случай.

Въпреки че решаването на въпроса за идентичността на деянието следва да се прави конкретно, все пак могат да бъдат обособени няколко основни подхода.

2.2.1. Същото поведение или същата дейност

Още преди няколко десетилетия българската правна наука и съдебна практика вече е достигнала до този много важен извод, а именно, че „различната квалификация на деянието не го прави различно”¹⁵. Същото престъпление (тъждество на престъплението) ще е налице, когато става дума за същата дейност.¹⁶ Дори още по-рано в Решение № 537 от 29.07.1955 г. по н.д. № 520/1955 г. на в.о. съдът, прилагайки чл. 4 от НПК в редакцията му от 1952 г., приема за определящо тъждествеността на деянието, а не квалификацията.¹⁷

Така като критерий за определяне дали деянието е едно и също може да се изведе ‘същото поведение’, или още ‘същата дейност’. Този подход е възприет от Съда в Страсбург в делото

¹⁴ **Ненов, Ив.** Наказателно право на Република България. Обща част. Книга първа..., с. 247.

¹⁵ **Павлов, Ст.** Наказателен процес на Република България. Особена част..., с. 318.

¹⁶ Пак там.

¹⁷ Наказателно-процесуален кодекс. Текст, литература, съдебна практика. София: Наука и изкуство, 1957, с. 8–9.

Gradinger v. Austria.¹⁸ Съдът в пар. 54 и 55 от решението си установява, че второто производство е различно по природа и преследва различни цели, тъй като по чл. 81, пар. 2 от Наказателния кодекс на Австрия се наказва причиняване на смърт по непредпазливост, под влияние на алкохол, докато раздел 5 от Закона за движение по пътищата на Австрия наказва единствено и само шофирането в нетрезво състояние. Съдът отбелязва, че нарушението по раздел 5 от Закона за движение по пътищата на Австрия представлява само един аспект от престъплението по чл. 81, пар. 2 от Наказателния кодекс на Австрия, но и двете се основават на едно и също поведение. В случая е без значение как законът квалифицира това поведение, дали като административно нарушение по раздел 5 от Закона за движение по пътищата на Австрия или като престъпление по чл. 81, пар. 2 от Наказателния кодекс на Австрия. Съответно, за да не бъде нарушен принципа „non bis in idem”, наказание може да бъде наложено само за едното. Така по казуса на Gradinger v. Austria съдът намира, че е нарушен чл. 4 от Протокол № 7 от Конвенцията. Следва да се подчертае, че Конвенцията и съответно Съдът в Страсбург не дава приоритет на единия или другия вид отговорност. Това виждане е ясно заявено в Решението по делото на Franz Fischer v. Austria (пар. 31 от решението, съгласно който договарящите страни по Конвенцията остават свободни правно да регламентират кое от двете правонарушения да преследват).¹⁹

Как следва да се прецени дали е налице едно и също поведение е въпрос от фактическа страна.²⁰ Но все пак може да се посочи, че от обективна страна то трябва да е осъществено при едни и същи условия – във времето и пространството, а от субективна страна трябва да е налице единство на решението и на целта.²¹

¹⁸ Gradinger v. Austria, Решение от 23.10.1995 г., по жалба № 15963/90. По това дело накратко фактите са следните: жалбоподателят е причинил смърт по непредпазливост под влияние на алкохол. Същият твърди нарушаване на чл. 4 от Протокол № 7 от Конвенцията, тъй като спрямо него са образувани и приключили две дела: едното наказателно дело на основание чл. 81, пар. 2 от Наказателния кодекс на Австрия, а след това е наказан и по раздел 5 от Закона за движение по пътищата на Австрия. Елемент от съдържанието и на двете норми е употребата на алкохол над определена граница.

¹⁹ Смесът, който се влага в понятието ‘правонарушение’ в настоящата статия е на противоправно деяние, осъществяващо било то състав на административно нарушение по вътрешното право на Република България, било то на престъпление.

²⁰ По делото Sergey Zolotukhin v. Russia Съдът в Страсбург в пар. 71 от решението си употребява ‘idem factum’.

²¹ Стойнов, Ал. Наказателно право ... , с. 350.

²² Вж. Сталев, Ж. Обвързващата сила на присъдата в гражданския процес. Правни последици на присъдата. – В: Социалистическо право, 1979, № 3, с. 5 и сл.

²³ Казусът много прилича на този по делото на Gradinger v. Austria. Разликата в случая е, че първо е приключило административнонаказателното производство.

Тъй като най-общо казано „предмет на наказателния процес са факти”²² относно осъществено в миналото виновно противоправно деяние, не правната квалификация, а конкретните факти разграничават отделните деяния едно от друго. В този смисъл принципът „non bis in idem” не бива да се свежда до различната правна квалификация. Той ще бъде нарушен, ако спрямо същото лице бъде образувано второ наказателно (административнонаказателно) производство и повдигнатото обвинение, макар и с друга правна квалификация, почива върху същите факти и обстоятелства.

2.2.2. Съществените елементи на двете правонарушения

Без това да влиза в противоречие с първия подход за определяне на елемента „in idem”, се използва още един важен похват. Съдът в Страсбург, като допълнителен критерий в своята практика, съпоставя съществените елементи на двете правонарушения. Така например, по делото на Franz Fischer v. Austria съдът посочва, че трябва да се изследва дали двете правонарушения имат едни и същи съществени елементи. В конкретния случай жалбоподателят твърди нарушаване на чл. 4 от Протокол № 7 към Конвенцията, тъй като първо му е било определено административно наказание глоба по Закона за движение по пътищата на Австрия, както и определен брой дни затвор за извършени няколко административни нарушения (едно от които е за това, че е управлявал моторно превозно средство с концентрация на алкохол в кръвта). По-късно във времето, по чл. 81, пар. 2 от Наказателния кодекс на Австрия, е признат за виновен в извършено престъпление за причинена по непредпазливост смърт след употреба на алкохол и му е наложено наказание шест месеца затвор.²³ Съдът в Страсбург приема, че

е възможно с едно единствено деяние едно лице да извърши повече от едно правонарушение и да бъде наказано за всяко от тях, което само по себе си не противоречи на чл. 4 от Протокол № 7 към Конвенцията (вж. пар. 25 от решението по делото на Franz Fischer v. Austria). Това обаче не бива да ограничава преценката дали все пак лицето не е наказано за две само привидно различни правонарушения. По делото на Franz Fischer v. Austria едното правонарушение изцяло обхваща всички елементи, които съдържа другото, плюс един допълнителен. Съответно Съдът в Страсбург стига до извода, че налагането на наказания за всяко едно от тях представлява нарушаване на чл. 4 от Протокол № 7 към Конвенцията. В това решение съдът също посочва, че е възможно в други случаи двете правонарушения само слабо да се прекриват.²⁴

При това положение, когато с едно деяние са причинени повече от едно правонарушение, е необходимо да се изследва дали те съдържат едни и същи съществени елементи.

3. Елементът „in idem” в случаите на идеална съвкупност

Рядко в практиката по един и същи текст от закона се наблюдава дублиране на държавната наказателна и административнонаказателна репресия спрямо едно и също лице, за едно и също деяние, да бъде налагано неколккратно наказание. Най-честите нарушения на принципа „non bis in idem” произтичат от погрешното квалифициране на едно деяние по няколко текста от закона, било то като престъпление и административно нарушение, било то като няколко административни нарушения. Като в тези случаи компетентните органи, позовавайки се на чл. 18 от ЗАНН (или съответно в сферата на наказателното право на чл. 23 от НК), считат, че двете правонарушения са осъществени при т.нар. ‘идеална съвкупност’ и няма пречка да се понесе отговорност за всяко едно от тях.

Така проблемът с дефиниране на елемента ‘същото деяние’ от принципа „non bis in idem” се

усложнява още повече. Възникват въпросите кога съставите на двете правонарушения ще са в идеална съвкупност и кога такава ще липсва, съответно кога налагането на повече от едно наказание няма да нарушава правилото „non bis in idem” и кога ще е в противоречие с него? В практиката на административнонаказващите органи и съдилищата точно в тези случаи се срещат най-много противоречия и неясноти.

3.1. Понятие за идеална съвкупност

Терминът ‘идеална съвкупност’ е дефиниран от наказателноправната наука. С този термин в доктрината и съдебната практика се обозначават случаите, когато с едно единствено деяние са извършени няколко престъпления.²⁵ В наказателноправната теория са изведени две характерни особености за идеалната съвкупност: 1) „деецът да е осъществил само едно деяние”²⁶ и 2) „деецът да е осъществил две или повече престъпления”²⁷. Втората особеност ще е налице, когато деянието е насочено срещу различни непосредствени обекти, засяга различни по характер обществени отношения и осъществява съставите на различни по вид престъпления.²⁸

3.2. Идеална съвкупност в административнонаказателното право

Административнонаказателното право също познава и предвижда наказването на идеалната и реалната съвкупност от административни нарушения. Доколкото реалната съвкупност от административни нарушения няма връзка с принципа „non bis in idem”, тъй като се осъществява с отделни, две и повече, деяния, а не с едно и също деяние, тя остава извън обсега на настоящата статия.

Редакцията на чл. 18 от ЗАНН, в частта: „Когато с едно деяние са извършени няколко административни нарушения”, е аналогична на чл. 23 от НК „Ако с едно деяние са извършени няколко престъпления”. Разликата е в различния режим на изтърпяване на наложените наказания. Когато при условията на идеална съвкупност и двете правонарушения, произтичащи от едно и също деяние, са в сферата на административно-

²⁴ В пар. 25 от решението по делото на Franz Fischer v. Austria, английският текст е ‘slightly overlap’. (Даденият превод ‘слабо да се прекриват’ е неформален от автора).

²⁵ **Ненов, Ив.** Наказателно право на Република България. Обща част. Книга втора. Нова редакция – Ал. Стойнов, София, Софи-Р, 1992, с. 209, както и **Стойнов, Ал.** Наказателно право..., с. 349.

²⁶ **Стойнов, Ал.** Наказателно право..., с. 349.

²⁷ Пак там, с. 350.

²⁸ Вж. по-подробно пак там, както и **Ненов, Ив.** Наказателно право на Република България. Обща част. Книга втора..., с. 210.

наказателното право, на основание чл. 18 от ЗАНН наказанието се налага и изтърпява за всяко едно от тях поотделно. Тъй като е предвидено изрично в закона, налагането на наказание за всяко едно от административните нарушения от идеалната съвкупност, осъществена с едно деяние, няма да доведе до засягане на принципа „non bis in idem”.

Естествено възниква въпросът, може ли да съществува идеална съвкупност от престъпление и административно нарушение, която не е привидна? И как следва да се процедира с определените наказания?

3.3. Идеална съвкупност от престъпление и административно нарушение

Дали с едно деяние, при условията на идеална съвкупност, могат да бъдат осъществени административно нарушение и престъпление, и дали налагането и изтърпяването на наказание за всяко едно от тях води до нарушаване на принципа „non bis in idem”?

В повечето случаи подобна съвкупност е само привидна. На основание чл. 33 от ЗАНН, ако деянието съставлява престъпление, административнонаказателно производство не следва да се образува, а ако има образувано, то следва да се прекрати.²⁹ Без съмнение, когато административното нарушение и престъплението засягат един и същи кръг обществени отношения, административнонаказателната отговорност се поглъща от наказателната. В този случай деянието само формално осъществява съставите на административно нарушение и на престъпление, то не е насочено към различни непосредствени обекти, а засяга отрицателно един и същи кръг обществени отношения. Ако се стигне до реализиране на наказателна отговорност за извършеното престъпление и едновременно с нея на административнонаказателна отговорност за формално осъществения състав на административно нарушение, това би означавало лицето да бъде наказано два пъти за едно и също нещо, което противоречи на разглеждания принцип.

Дискусионният въпрос е може ли да съществува идеална съвкупност (не привидна) между административно нарушение и престъпление, когато обществените отношения, които се засягат от двете противоположни прояви, са различни? Съответно, може ли лицето да бъде наказано два пъти – един път за административно

нарушение, втори път за престъпление, осъществени с едно деяние и нарушава ли това принципа „non bis in idem”?

Законодателно липсва подобен текст. Възможни са две противоположни посоки на разсъждения. Според първата: идеална съвкупност между престъпление и административно нарушение не може да съществува, тъй като няма изрична правна норма в този смисъл. Не може по пътя на тълкуването или по аналогия да се обосновава възникването и реализирането на наказателната и административнонаказателната отговорност за едно и също деяние. В подкрепа на това становище, аргументи могат да се изведат от чл. 33 и чл. 70, б. „г” от ЗАНН и да се твърди, че законът не допуска едно лице да носи едновременно и наказателна, и административнонаказателна отговорност за едно и също деяние, тъй като наказателната отговорност поглъща административната.

Противоположно на това становище стои тезата, че все пак може да съществува идеална съвкупност между престъпление и административно нарушение. По аргумент за по-силното основание, щом НК допуска възможността с едно деяние да бъдат извършени в идеална съвкупност повече от едно престъпление, то е напълно възможно да съществува и такава между престъпление и административно нарушение. Характерно за този вид съвкупност ще е засягането на различни по характер обществени отношения, които се защитават съответно от нормите на наказателното и административното право. В този смисъл е Тълкувателно решение № 51 от 29.12.1978 г. по н.д. № 50/1978 г. на ОСНК на ВС, според което, ако „деянието засяга два различни обекта на защита”, лицето следва да носи и наказателна, и административнонаказателна отговорност.

Приемането на първото становище с оглед на личната и генералната превенция оставя впечатление у нарушителя и в обществото за ненаказуемост на административното нарушение.

Според втората изразена теза, когато с едно деяние е осъществен съставът на престъпление и административно нарушение, които са с различна насоченост, няма поглъщане на административнонаказателната от наказателната отговорност. Тъй като липсва изрична правна норма в този смисъл, възниква въпросът как следва да бъде определено наказанието при тази идеална

²⁹ Костов, Д., Д. Хрусанов. Административен процес на Република България. С.: Сиби, 2011, с. 320.

съвкупност – дали по реда на чл. 18 от ЗАНН, или по реда на чл. 23 НК? В Тълкувателно решение № 51 от 29.12.1978 г. по н.д. № 50/ 1978 г. на ОСНК на ВС е изразено виждането, че наказанието по присъдата и по наказателното постановление не подлежат на кумулиране. Това разрешение на проблема предвид практиката на Съда в Страсбург може би трябва да се преосмисли. Щом чл. 23 от НК допуска определяне на наказание за всяко едно от престъпленията, извършени в идеална съвкупност и налагане на най-тежкото от така определените наказания, този подход би бил по-подходящ и при идеална съвкупност от административно нарушение и престъпление, тъй като все пак се касае за извършено престъпление.

С оглед принципа на законоустановеност не би следвало идеалната съвкупност между престъпление и административно нарушение да се обосновава и наказва на основата на едно тълкувателно решение. Основен принцип за реализирането на наказателната и административнонаказателната отговорност е установяването на съставите на престъпленията и административните нарушения, както и на съответстващите им наказания в правна норма преди тяхното извършване.³⁰ Детайлно изясняване на съдържанието на принципа за законоустановеност прави и Конституционният съд, макар и по друг повод, в Решение № 5 от 27.03.2014 г. по к.д. № 2 от 2014 г.³¹ „Наказанието е законоустановено не само с оглед на уредбата на санкциониране на отделните престъпни деяния в особената част на НК, а и с оглед на разпоредбите в общата част на същия кодекс, отнасящи се до определяне на наказанието”³². В решението си Конституционният съд изброява редица разпоредби от Общата част на НК, които по общ начин определят правилата за налагане на наказание, измежду които и тези, отнасящи се за усложнена престъпна дейност при престъпления, осъществени в реална или идеална съвкупност – чл. 23 от НК.

Изводът, който може да се направи, е, че *de lege lata* наказването на престъпление и административно нарушение, насочени срещу различни обществени отношения, осъществени с едно деяние при условията на идеална съвкупност, не

намира опора в закона. Според цитираното решение на Конституционния съд, принципът за законоустановеност не бива да се изчерпва само с установяване на съставите на престъпленията, респ. административните нарушения и съответстващите им наказания, а включва и общите разпоредби, отнасящи се до определяне на наказанията. Доколкото няма изричен текст нито в ЗАНН, нито в Общата част на НК, санкционирането на престъплението и на административното нарушение от разглежданата идеална съвкупност противоречи на основните принципи в правовата държава. Щом законодателят е предвидил наказването на идеална съвкупност от престъпления да се извършва по правилата на чл. 23 от НК, на идеална съвкупност от административни нарушения – по правилата на чл. 18 от ЗАНН, то би следвало да се постъпи по същия начин и изрично да се уреди как следва да се определи наказанието при осъществена идеална съвкупност от административно нарушение и престъпление, а не с Тълкувателно решение № 51 от 29.12.1978 г. по н.д. № 50/ 1978 г. на ОСНК на ВС да се доразвива законът и обосновава реализирането на двата вида отговорност за едно деяние.

4. Заключение

Предвид горното, могат да бъдат направени следните изводи. Правната квалификация като критерий сама по себе си не може да послужи за определяне на идентичността на деянието. Правната квалификация стои извън осъщественото в действителността деяние и може да бъде дефинирана като външен критерий спрямо него. В случаи, усложнени от фактическа и правна страна, да се даде точната правна квалификация може да е трудно или същата може да е сгрешена. Тя не може да бъде критерий дали деянието е едно и също. Много по-значими за елемента „*in idem*”, за да се прецени дали деянието е едно и също, са вътрешните критерии. Необходимо е фактическо изследване на самата дейност, самото поведение, осъществено в действителността, както от обективна, така и от субективна страна. При оценка на различните елементи от двете правонарушения не е необходимо да е налице пълно съвпадение между тях, достатъчно е те да се

³⁰ Вж. по-подробно Дерменджиев Ив., Д. Костов, Д. Хрусанов. Административно право ... , с. 304 и Стойнов, Ал. Наказателно право... , с. 24 и сл.

³¹ Делото е образувано по искане за обявяване на разпоредбата на чл. 43а, т. 2 от Наказателния кодекс за противоконституционна.

³² Решение № 5 от 27.03.2014 г. по к. д. № 2 от 2014 г. на Конституционния съд.

препокриват в съществената си част. Единствено в хипотезата на идеална съвкупност, когато с едно деяние бъдат извършени няколко различни правонарушения, е допустимо реализиране на държавната репресия спрямо едно и също лице по всеки един от осъществените състави, без това да влече след себе си нарушаване на принципа „non bis in idem“.

С оглед направените изводи и установените критерии, от правораздавателните органи се изисква бдителност във връзка със зачитане на принципа „non bis in idem“. Особено по дела за възобновяване на административнонаказателни производства на основание чл. 70, б. „г“ от ЗАНН, административните съдилища при анализа на

елемента ‘in idem’ е необходимо да подхождат с повишено внимание, когато изследват дали деянието е едно и също. Това е наложително, тъй като към момента възобновяването по чл. 70, б. „г“ от ЗАНН е единственото процесуално средство, което може да отстрани допуснатото нарушаване на „non bis in idem“, в случай, че спрямо едно лице за едно и също деяние е реализирана наказателна и административнонаказателна отговорност. Правилното дефиниране кога е налице едно и също деяние е една от предпоставките, които гарантират спазването на принципа „non bis in idem“, и намаляване на броя дела, образувани пред Съда в Страсбург, за нарушаване на чл. 4 от Протокол № 7 към Конвенцията.